

ПСИХОЛОГІЯ, СОЦІОЛОГІЯ, ІСТОРІЯ, ЕКОНОМІКА І ПРАВО У СФЕРІ
ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ І СПОРТУ

**СОКІЛЬСЬКИЙ ГІМНАСТИЧНИЙ РУХ У ЧЕХІЇ МІЖ ПЕРШОЮ ТА
ДРУГОЮ СВІТОВИМИ ВІЙНАМИ**

Олексій Лях-Породько

Резюме. Лях-Породько А. Сокольское гимнастическое движение в Чехии между Первой и Второй мировыми войнами. В статье совершена попытка исторического анализа и выявления особенностей становления сокольского гимнастического движения в Чехии в межвоенный период. Рассматривается физкультурно-спортивная деятельность сокольства во взаимосвязи с политическими и социальными процессами развития общества.

Ключевые слова: Сокольское движение, национально-патриотическое воспитание, Первая и Вторая мировые войны.

Summary. Ljah-Porodko A. The Sokols gymnastic movement between I and II world wars. The attempt of historical analysis and the defining of the Sokols movement development in the period between wars is made.

Key words: Sokols movement, national patriotic upbringing, I and II world wars.

Постановка проблеми. Перша половина ХХ століття складний та суперечливий історичний період. З одного боку науково-технічний прогрес у світі, з іншого – неспокійні військові та бурхливі політичні часи. Звичайно з огляду на такий стан речей розвиток різних сфер життєдіяльності суспільства відбувався під впливом геополітичних, військових, соціально-економічних, національних факторів. Звісно неминуче подіяли зазначені фактори і на міжнародний фізкультурно-спортивний рух. В першу чергу це стосується Першої та Другої Світових війн, які спричинили до перерозподілу країн у Європі (розпад імперій та поява нових держав), а також сприяли зміні соціокультурного розвитку суспільства.

Однією з характерних особливостей міжвоєнного періоду є функціонування Міжнародного олімпійського (поновлення Олімпійських ігор сучасності, поширення олімпізму у різних регіонах світу) та спортивного (організація світових та Європейських чемпіонатів, проведення національних першостей з різних видів спорту) рухів.

У цей же час відроджується і сокільський рух, який між Першою та Другою Світовими війнами починає активну організаційну, ідеологічну, пропагандистську та спортивно-виховну діяльність. І поряд з цим постійно

відчуваючи на собі політичний та військовий тиск держав (СРСР та Німеччина). Тому, історичний аналіз розвитку сокільського руху надасть змогу виявити та з'ясувати особливості його існування у міжвоєнний період.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Період між Першою та Другою Світовими війнами викликав зацікавленість багатьох науковців з історії фізичної культури та спорту. Здебільшого перевагу їх досліджень складає вивчення функціонування олімпійського руху [10; 12] або висвітлення загальних рис міжнародного фізкультурно-спортивного руху [4; 6]. Однак, залишаються відкритими питання розвитку та діяльності, у цей історичний період, сокільського руху.

Мета дослідження – здійснити історичний аналіз та виявити особливості розвитку сокільського руху в Чехії між Першою та Другою Світовими війнами.

Методи дослідження: аналіз спеціальної науково-методичної літератури, історико-логічний та хронологічний методи.

Зв'язок дослідження з науковими чи практичними завданнями.

Наукове дослідження виконане згідно до теми 1.1.4 зведеного плану науково-дослідної роботи у сфері фізичної культури та спорту на 2006-2010 рр. «Історичні та організаційні напрямки розвитку професійного спорту в Україні».

Результати дослідження та їх обговорення. Чехія, як складова Австро-Угорської імперії, відчуваючи на собі політичний, культурний, економічний тиск протиставила владі поработителя патріотично налаштовану організацію «Сокіл». Якщо з часу виникнення сокільство намагалося пробудити національну свідомість народу за допомогою фізичного виховання та спорту, то з початком Першої Світової війни сокільський рух поширював серед громадськості ідею визволення країни навіть військовим шляхом. Більше того, у Чехії були утворені сокільські полки, батальйони та сотні, а за її межами під керівництвом Т. Масарека

створюється чехословацька добровільна армія, із тих солдат які відмовлялися воювати на боці Австро-Угорщини [3].

Звичайно такі дії «соколів» були сприйняті як зрада. Тому, у відповідь імперська влада розпочинає гоніння на сокільство: по-перше, до в'язниці потрапляє голова «Чешской Сокольской Общины» та «Союза Славянского Сокольства» І. Шейнер. Не минули такої ж участі і всі інші «соколи»; по-друге, забороняється «Союз Славянского Сокольства» та «Чешская Сокольская Община». Відповідно по всій території імперії закриваються сокільські товариства; по-третє, забороняється вся сокільська видавнича діяльність, зокрема закриваються «Вестник сокольский» та журнал «Сокол» [13]. Ось як пояснює негативне ставлення Австро-Угорської влади до сокільства чех-сокол Ф. Ербен: «...Они никогда не простят чешскому Сокольству, что оно завязало сношения как раз с теми народами, которые в настоящее время воюют с Австрией, желая освободить и Чехию из под австрийского ига. За это они мстят Сокольству» [13, 123]. Приведена цитата демонструє реакцію імперської влади на стосунки Чехії з впливовими європейськими державами Російською імперією, Францією та Великою Британією.

Про те незважаючи на несприятливі умови розвитку, після завершення Першої Світової війни, сокільству вдається поновити свою діяльність, але вже у нових політико-економічних та соціокультурних реаліях життя. В першу чергу це:

- незалежність країни;
- утворення Чехо-Словацької республіки (Чехія, Словаччина, Закарпатська Україна).

Для відродження традицій сокільства та підняття національного і громадянського духу народу у 1920 році організовується VII Всесокільський зліт – перший зліт «соколів» незалежної Чехословаччини після війни [3]. До Праги прибули делегації всіх слов'янських народів, а також представники Франції, Великої Британії, Бельгії, Швеції. Серед почесних гостей були

присутні президент Чехословаччини Т. Масарек та староста міста Лондон, лорд Векефільд.

Починання «соколів» виправдали очікуваний результат. У зльоті взяло участь понад вісімдесят тисяч осіб (чоловіків – 35000, жінок – 13300, молоді – 32000). Лише тільки за кількістю учасників можна зробити висновок про те, що сокільство обрало правильний шлях національно-патріотичного виховання народу. В той же час не можна не відзначити державне та суспільне значення сокільського руху для перших років становлення молоді країни.

У подальшому сокільство пропагуючи прогресивний розвиток людства завжди намагалося відповідати умовам того чи іншого історичного періоду. Для цього «соколи» зібралися у 1924 році у Празі на VII Загальному з'їзді. Питання які розглядались на ньому були наступні:

- стан фізичного виховання у Чехословацькій республіці;
- виховання молоді побудоване на сокільських традиціях;
- ставлення до держави;
- ставлення до націоналізму;
- ставлення до слов'янства;
- ставлення до релігії;
- ставлення до соціалізму.

З вище приведеного переліку питань яскраво проявляється масштабність сокільської ідеї по відношенню до життя. Якщо зупинитись більш детально на останньому пункті (ставлення сокільства до соціалізму) то необхідно повернутись до становища сокільства у 20-30-х роках ХХ століття в СРСР.

Після повалення імперської влади в Росії розпочинається побудова нової робітничо-пролетарської держави. Звісно з нехтуванням всього попереднього. Про те сокільство, яке широко розвивалось у Російській імперії, також знайшло сили для сприяння розбудови нової (радянської) системи фізичного виховання та спорту. Це підтверджується, як доповіддю

представника «Союза Русского Сокольства» Баронова, виголошеною на I Всеросійському з'їзді з фізичної культури, спорту та допризивної підготовки 1919 року, так і діяльністю по наданню методичної, кадрової та організаційної допомоги радянським активістам [5].

Однак, протягом 1923-1924 років ставлення до сокільства кардинально змінюється. І у цьому одну із вирішальних ролей відіграло рішення Празького з'їзду «соколів», за яким було підтримано прозахідний (капіталістичний) напрямок розвитку Чехословаччини. З цього часу поступово починає проводитись антисокільська пропаганда як у межах СРСР так і на міжнародному рівні. Стосовно ж дискримінації сокільства в СРСР, то до цього долучилися всі рівні державної влади, засоби масової інформації (періодика: «Всеобуч и спорт», «Красный спорт», «Пролетарский спорт», «Известия спорта», «Вестник физической культуры») і науково-популярна література. Такі дії призвели до того, що у 1923-1924 роках була здійснена запланована заборона сокільства [8]. Якщо ж говорити про критику сокільського руху за кордоном то необхідно детальніше зупинитись на радянській пресі. Найбільш продуктивним у цьому відношенні був журнал «Пролетарский спорт», в №№1-2 за 1925 рік якого публікуються статті Мухи «Гимнастическое и спортивное движение в Чехо-Словакии». В них автор подає ґрунтовний матеріал зміст якого зводиться до ніщивної критики буржуазно налаштованих організацій, до яких звичайно потрапляє і «Сокол». Так за словами Мухи: «...Сильнейшей гимнастической организацией Чехо-Словацкой республики является «Сокол», представляющий собою определенную буржуазную и фашистскую организацию. «Сокол» играет роль организованной белой гвардии чехо-словацкой буржуазии» [9, 12]. У такий спосіб формувалася негативна громадська думка відносно сокільського руху.

«Соколи» обравши демократичний напрямок діяльності підтримали ініціативу президента Т. Масарека в політико-економічному розвитку держави. Відповідним було і ставлення влади Чехословаччини до проблем

сокілства. Зокрема, станом на 1925 рік керівництвом країни на потреби фізкультурно-спортивної сфери було виділено 3000000 крон. З них «Сокіл» отримав 1000000 крон [1]. Також «соколи» отримали понад 2000000 крон на побудову нового стадіону спеціально до VIII Всесокільського зльоту [2]. Стадіон був названий на честь президента Чехословацької республіки Т. Масарека. І не випадково до сокілства було привернуто стільки уваги з боку держави та громадськості. В першу чергу це пояснюється роллю сокілського руху як суспільного явища. Достатньо лише тільки поглянути на кількісні показники чисельності «соколів» і стає зрозумілим чому сокілство набуло такої популярності. Наприклад, станом на 1925 рік сокілський рух нараховує у своїх лавах 616000 членів [2]. Тоді як за даними 1937 року їх вже 818188 чоловік [3].

Протягом 20-30-х років XX століття чеські «соколи» активно беруть участь у міжнародних гімнастично-спортивних заходах (чемпіонати Світу з гімнастики – 1922, 1926, 1930, 1934, 1938 років, Ігри XI Олімпіади 1936 року) [7]. Незмінним залишилась традиція проведення Всесокільських зльотів. Так, у 1932 році відбувся IX Всесокільський зліт присвячений 100-річчю від дня народження М. Тирша. Також цим зльотом відзначався 50-річний ювілей проведення таких значних та масових фізкультурно-спортивних змагань «соколів». А вже I Всесокільський зліт відбувся у далекому 1882 році.

Наступний сокілський зліт 1938 року мав низку характерних особливостей. По-перше, X Всесокільський зліт був ювілейний і в той же час присвячений 20-річчю незалежності Чехословаччини. По-друге, він проводився у неспокійний час – напередодні Другої Світової війни.

Відповідно, Чехословаччина, відчуваючи військову загрозу, намагалася різними засобами протидіяти німецькій окупації. Не останню роль у цьому відіграло і сокілство. Тому головною метою зльоту було виховання національного патріотизму громадян, підняття духу народу, а також демонстрація готовності чеського суспільства до оборони своїх кордонів. Враховуючи це, не дивно, що гасла які лунали на X Всесокільському зльоті

мали політичний, антифашистський характер. Наприклад: «Чехословацкая республика никогда не будет колонией Гитлера», «Да здравствует наша армия», «Да здравствует союз Прага – Москва – Париж».

Останнє приведенє гасло також має характерний політичний підтекст, який стосується сокільства та ставлення до нього СРСР. Як було зазначено вище у 20-х роках ХХ століття сокільський рух як буржуазно-фашистський у Радянському Союзі був категорично заборонений. Однак, на час Другої Світової війни комуністична країна Рад і буржуазна Чехословаччина об'єднали свої зусилля для боротьби проти нацистської Німеччини. У цьому «соколи» прийняли найактивнішу участь. Вони воювали у партизанських підрозділах, чеському війську, а також у лавах Радянської армії [3].

Відповідно змінюється ставлення активістів фізкультурно-спортивного руху СРСР до сокільства. Зокрема у журналі «Гимнастика» №8 за 1938 рік була опублікована стаття про X Всесокільський зліт, у якій зазначалось: «...Сокольский слет вылился в мощную антифашистскую демонстрацию за демократию и свободу, за союз с СССР и Францией, против войны» [11].

У той же час влада Німеччини розуміючи значення сокільства для Чехословаччини вирішила викоринити його. Для цього забороняється діяльність сокільських товариств, об'єднань, «Союз Слов'янського Сокільства», заарештовуються «соколи» активісти, конфіскується майно та знищується сокільська література і архіви. Таке критичне становище на деякий час призупинило діяльність сокільства. Про те, по закінченню Другої Світової війни знову відбувається відродження сокільського руху і вже у 1947 році у Чехословаччині нараховується 3400 сокільських товариств, загальною чисельністю понад один мільйон чоловік.

Цього ж року скликається VIII Загальний з'їзд «соколів» на якому вирішувались ряд важливих питань. Насамперед такі:

- сокільство та проблеми післявоєнного періоду;
- розвиток сокільського руху на основі гуманістичних традицій М. Тирша та І. Фігнера і демократичних ідей Т. Масарека та Е. Бенеша;

- ставлення до соціалізму;
- слов'янське питання.

У наступному 1948 році організовується черговий XI Всесокольський зліт, значення якого відзначали президент Чехословацької республіки Е. Бенеш та прем'єр-міністр країни К. Готвальд. Однак, знову серед нагальних питань розвитку сокольського руху у другій половині ХХ століття постає проблема ставлення до соціалістичного устрою як форми життя народу та існування країни. І якщо говорити про взаємопорозуміння між сокольством і державою, то варто зазначити про те, що лютневі події 1948 року, коли все більшої політичної ваги починає набирати комуністичний елемент, спричинили до того, що упродовж декількох років сокольство було заборонено. Виходить так, що у 1920-х роках це було здійснено радянською владою у межах СРСР, а вже у 1950-х роках комуністичний режим при владі у Чехословаччині забороняє сокольство на його ж Батьківщині!!!

Наступного разу сокольство змогло відродитись лише тільки після сорокарічної перерви у 90-х роках ХХ століття. З цього часу починається новий етап у розвитку сокольського руху.

Перспективи подальших досліджень. У статті постають питання функціонування та діяльності сокольства у другій половині ХХ – початку ХХІ століття, які потребують подальших досліджень.

ВИСНОВКИ

1. За період між Першою та Другою Світовими війнами сокольство зазнавало неодноразових намагань руйнації, заборон, знищення архівів, конфіскацій майна Австро-Угорською імперією, СРСР, Німеччиною. У той же час сокольський рух знову і знову відроджуючись кожен раз демонстрував незламний характер та життєздатність сокольської ідеї у нових геополітичних і соціокультурних умовах.

2. Сокольський рух у міжвоєнний період в основі своїй органічно поєднував фізкультурно-спортивну, національно-патріотичну, загальнослов'янську, просвітницьку діяльність. Звичайно така

широкомасштабна та різнопланова спрямованість сокольства сприяла популяризації та поширенню сокольської ідеї у багатьох країнах світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Буржуазные спортивные гимнастические организации в Чехо-Словакии // Пролетарский спорт. – 1925. - №2. – С. 16.
2. Всемирный сокольский слет // Спорт. – 1926. - №1.
3. Гавличек В. Чехословацкий Сокол. – Прага.: Орбис, 1948. – 36 с.
4. Григоревич В.В. Всеобщая история физической культуры и спорта: учеб. пособие для образовательных учреждений высшего профессионального образования, осуществляющих образовательную деятельность по направлению 032100 – Физ.культура / В.В. Григоревич. – Москва: Советский спорт, 2008. – 288 с.
5. Ильин Е. Еще о сокольстве // Русский спорт. – 1919. - №25. – С. 5-6.
6. Кун Л. Всеобщая история физической культуры и спорта / Л. Кун. – М.: «Радуга», 1982. – 400 с.
7. Лях-Породько Олексій. Діяльність сокольства на міжнародній гімнастично-спортивній арені наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття / Олексій Лях-Породько // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – 2009. - №3. – С. 94-98.
8. Лях-Породько О.О. Становище сокольських товариств та вплив їх на розвиток фізичної культури і спорту в СРСР в 20-30-х рр. ХХ століття / О.О. Лях-Породько // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – Наукова монографія за редакцією проф. С. Єрмакова. – Харків: ХДАДМ (ХХІІІ). – 2008. - №12. – С. 90-96.
9. Муха В. Гимнастическое и спортивное движение в Чехо-Словакии // Пролетарский спорт. – 1925. - №1. – С. 12-14.
10. Платонов В.Н. Олимпийский спорт / В.Н. Платонов, С.И. Гуськов. - Т. 1. - К.: Олимпийская литература, 1994. – 496 с.
11. Сокольский слет в Праге // Гимнастика. – 1938. - №8. – С. 29.
12. Энциклопедия Олимпийского спорта: В 5-ти т. Т. 1 / Под общ. ред. В.Н. Платонова. - К.: Олимпийская литература, 2002. – 496 с.
13. Эрбен Франта. Чешское Сокольство // Вестник Русского сокольства. – 1917. - №8-10. – С. 122-124.

Національний університет фізичного виховання і спорту України, Київ

Кафедра олімпійського та професійного спорту

Лях-Породько Олексій Олексійович

03680 м. Київ, вул. Фізкультури, 1

тел. 044 287 62 91

моб. 0971384508